EL PATRIMONI FESTIU DEL PIRINEU 10es TROBADES CULTURALS PIRINENQUES: 131-137 (2014)
Societat Andorrana de Ciències, Andorra
DOI: 10.2436/15.0110.19.17 ISBN: 978-99920-61-21-3

Festes d'Andorra d'interès cultural, expressions de la seva identitat i creativitat

Isabel de la Parte i Cano, antropòloga a l'Arxiu d'Etnografia del Ministeri de Cultura

"El patrimoni cultural constitueix un dels testimonis principals de la història, la **identitat** i la **creativitat** d'un país." Article 34 de la Constitució del Principat d'Andorra

L'Inventari general del patrimoni cultural d'Andorra preveu la inscripció de béns immaterials per fomentar-ne la conservació i l'estudi, la catalogació i la protecció, i donar suport a les entitats que els mantenen i els difonen. En el context de la Llei 9/2003, del patrimoni cultural, es defineix el patrimoni immaterial d'Andorra com el conjunt de creacions i de manifestacions de la comunitat, que inclou les expressions culturals de les formes de viure de la societat andorrana amb les seves creences, costums, sabers, pràctiques, valors i símbols. El concepte de patrimoni immaterial és una reformulació d'altres conceptes com el de folklore o cultura tradicional, però també abraça noves creacions i manifestacions que emanen de la diversitat i la creativitat que caracteritza la societat d'avui. I els béns immaterials que són part del nostre patrimoni cultural sorgeixen de la interacció amb la natura i la història, generen un sentiment de continuïtat i d'identitat, i promouen la creativitat i el respecte a la diversitat.

El departament de Patrimoni Cultural, en col·laboració amb les entitats i els agents culturals, va valorar treballar sobre el calendari festiu i les celebracions populars, i documentar les expressions i els rituals que les caracteritzen. Les festes són part de la cultura tradicional i popular, i són esdeveniments que es converteixen en referents configuratius de la identitat compartida, que a més tenen voluntat de continuar i de projectar-se cap al futur. El treball de documentació i de valoració s'ha situat en l'estudi del calendari festiu viu en l'actualitat, amb un recorregut històric, i que mantenen i reelaboren components de la celebració festiva que existien en el passat. L'estudi per determinar quines són les festes més representatives, més celebrades i més participatives s'ha realitzat a partir de

l'observació i les entrevistes. Es va optar per inventariar les festes més rellevants i significatives com a festes d'interès cultural que conserven i transmeten un seguit de valors culturals i mereixen un reconeixement especial. Les festes inventariades pel seu interès cultural evolucionen al llarg de l'any en diferents pobles del país i mostren la riquesa i la diversitat d'aquestes expressions comunitàries que són part del nostre patrimoni immaterial. No és un inventari tancat, cal continuar observant i valorant la vitalitat de les nostres festes per poder analitzar la possibilitat d'ampliar l'inventari de festes d'interès cultural.

El procés de declaració de les expressions festives com a béns immaterials i part del patrimoni cultural té com a objectiu la seva protecció i difusió, el desenvolupament de l'associacionisme cultural on s'emmarquen, i la seva valoració com un element de dinamització cultural i turística. El reconeixement de festa d'interès cultural ha de servir per conservar-ne els elements essencials i significatius, però sense interferir en la seva dinàmica d'evolució i adaptació en cada context històric i social.

L'any 2010, el dia de la revetlla de Sant Joan, es van incloure els primers quinze béns immaterials a la secció quarta de l'Inventari general del patrimoni cultural d'Andorra. Es tracta de quinze festes amb un especial interès cultural. Els criteris principals a l'hora de considerar la inclusió d'aquestes festes a l'Inventari general s'assenten sobre el fet que totes constitueixen fites del calendari festiu andorrà i són especialment interessants pel que fa –amb matisos diferents en cada cas— a l'arrelament històric i la continuïtat, la representativitat i la vitalitat, així com per la seva capacitat de crear moments i espais de comunió social. Les festes declarades d'interès cultural compleixen els criteris generals d'inclusió, però també tenen significats i valors específics que són part de l'imaginari col·lectiu.

En el cicle de Nadal es troben les festes més celebrades i que han generat un costumari tradicional festiu abundant i significatiu, que coneix formes i continguts nous. La **cavalcada de Reis d'Andorra la Vella i Escaldes-Engordany** és una celebració moderna que ha adquirit una gran rellevància i aplega un gran nombre de persones fins a convertir-se en una fita ineludible. L'eix central de la festa se centra en una gran desfilada de carrosses que recorre les principals vies d'Andorra la Vella i Escaldes-Engordany durant la tarda-vespre de la vigília de Reis.

Cavalcada de Reis d'Andorra la Vella i Escaldes-Engordany. ANA FP_23. Autor: Fèlix Peig

Les **escudellades i la subhasta dels encants de Sant Antoni** (amb les ofrenes dels veïns a benefici de l'Església) del 17 de gener són les festes representatives del cicle d'hivern i la celebració tradicional ha incorporat noves expressions. Aquestes manifestacions festives s'articulen de forma diferent a cada parròquia. Si temps enrere el moment de trobada més rellevant tenia lloc a l'església de Sant Antoni de la Grella, a la Massana, on es portaven els animals domèstics guarnits, avui són els àpats populars d'escudella els que convoquen els

ciutadans a trobar-se pertot el país. El primer àpat popular modern es va fer a Andorra la Vella l'any 1978. A Canillo s'anomena la vianda de Sant Antoni. A Encamp, la festa de l'escudella i els encants es va traslladar de dia i se celebra, al cap de parròquia, el diumenge més pròxim a Sant Antoni i, al Pas de la Casa, el diumenge següent. A Escaldes-Engordany, l'escudellada se celebra per Sant Antoni però els encants es van traslladar al primer diumenge posterior al dia de la Candelera (2 de febrer). En canvi a la Massana es mantenen el mateix dia. A Sant Julià de Lòria, finalment, l'escudellada no es fa en honor de Sant Antoni sinó de Sant Sebastià, al qual es dedica un vot de poble des del segle XIX, el 20 de gener.

La celebració de **les festes de Carnaval** s'estenen des del dissabte de Carnaval fins al dimecres de Cendra i són especialment celebrades **a Encamp i Canillo**. A Encamp, els actes principals d'aquestes festes són la penjada del rei Carnestoltes, la desfilada de comparses, el judici dels contrabandistes, **el ball de l'Óssa**, l'operació del rei Carnestoltes i la lectura del testament del rei Carnestoltes i l'enterrament de la sardina. Però el moment central de la festa és la representació de l'Óssa, una farsa carnavalesca de l'atac d'un ós a una colla de pagesos que, després de matar-lo, el fan ballar. El ball de l'Óssa ha anat variant amb el pas del temps i s'hi han incorporat diàlegs i cançons, i en els darrers anys els joves en fan una versió més desenfadada i burlesca, amb referències constants a la vida social i política de la parròquia i del país. Les altres dos representacions sarcàstiques són: el judici als contrabandistes, una farsa sobre la pràctica del contraban, i de creació més

Encants de Sant Antoni d'Escaldes-Engordany. ANA FP. Autor: Fèlix Peig

Escudella de Sant Antoni d'Andorra la Vella. ANA FAM_5288_04. Autor: Josep Alsina i Martí

Ball de l'Óssa d'Encamp. ANA FP_084. Autor: Fèlix Peig

Arlequins de Canillo. ANA. Fons Arxiu d'Etnografia d'Andorra

Caramelles d'Ordino. ANA FR_0694.
Autor: Joaquim de Riba

Aplec al santuari vell de Meritxell. ANA FFP.
Autor: Francesc Pantebre

recent, l'operació del Carnestoltes, que tanca les festes.

Els arlequins són els protagonistes del Carnaval de Canillo. Els joves es vesteixen amb roba blanca o de color clar on cusen flors i retalls de roba de forma irregular i de colors vius i contrastats, als quals, alhora, s'afegien coscolles cosides per tota la disfressa, i a la mà una surriaca que fan espetegar al ritme de les cançons que canten mentre desfilen pels carrers i fan la plega. Tot i que poden aparèixer en qualsevol moment de les festes de Carnaval, el moment central d'aparició dels arlequins arriba just després de la penjada del rei Carnestoltes, quan desfilen pels carrers principals del cap de parròquia.

Per Pasqua, les **caramelles d'Ordino i de Sant Julià de Lòria** mantenen vives les cançons i la tradicional recapta. Es tracta d'una cantada de cançons tradicionals que el grup de caramellaires format per membres de la Coral Casamanya, l'Escola de Música i el Grup Artístic a Ordino, i de la Coral Rocafort a Sant Julià de Lòria canten als carrers a canvi d'un donatiu. La festa té lloc entre el matí i el migdia del Diumenge de

Pasqua, quan els grups de caramellaires recorren els carrers principals.

L'aplec de la Mare de Déu de Canòlich, el darrer dissabte de maig, i **l'aplec de la Mare de Déu de Meritxell**, el 8 de setembre, són les dues fites religioses i festives més significatives i celebrades del calendari marià. Pelegrinatge, devoció, benedicció, comunió, àpat comunitari i música i dansa caracteritzen els aplecs. La Mare de Déu de Meritxell és la patrona d'Andorra, una festa nacional i un dels pocs dies al llarg de l'any durant els quals el ritme atrafegat dels carrers comercials cessa i tothom participa d'un temps de descans i de festa compartit. El santuari de Meritxell és un símbol religiós, espiritual i identitari que ha esdevingut un espai de trobada i de cohesió per a una societat cada dia més diversa.

L'arribada de l'estiu la marca una de les celebracions més populars: **les falles de Sant Joan**. Fer giravoltar les falles la vetlla de Sant Joan és una tradició viva molt arrelada a Andorra que es perd en la memòria de les generacions més velles. Des de fa uns anys el foc de les fogueres del país que encenen les falles es fa amb la flama del Canigó, símbol dels Països Catalans, com a reconeixement d'una cultura i una llengua compartides que travessen fronteres. A Andorra la Vella les falles i les fogueres prenen una rellevància especial, perquè Sant Joan és la festa del poble.

La festa del Roser d'Ordino és part de la tradició, però coneix nous significats en què les flors n'esdevenen part essencial, i any rere any l'organitza la comissió de festes que forma el jovent del poble. Si en altres indrets la festa del Roser se celebra durant el mes de Maria, al maig, o el dia de la Mare de Déu del Roser, a l'octubre, al poble d'Ordino aquesta

Aplec al santuari de Canòlich. ANA FP_064. Autor: Fèlix Peig

Fallaires d'Andorra la Vella. Autor: Xavi Burgos

Roser d'Ordino. ANA. Arxiu d'Etnografia d'Andorra

Sant Cristòfol 1948. Fons de casa Cremat

Festa de Santa Anna d'Escaldes-Engordany.
ANA Fons AM_5554_05. Autor: Josep Alsina i Martí

La Passa de Sant Julià de Lòria. ANA FP_4.
Autor: Fèlix Peig

festa d'origen religiós se celebra el primer diumenge de juliol, i les processons i les devocions han donat pas a la festa de les roses, on els joves són els artífexs de la festivitat.

La benedicció de vehicles de Sant Cristòfol d'Anyós coincideix amb la festa major del poble, i té lloc el 10 de juliol, el mateix dia de Sant Cristòfol, davant d'aquesta església romànica dedicada al patró dels viatgers, els navegants i els automobilistes. Un dels actes centrals de la festa major és la benedicció de vehicles, precedida d'un aperitiu popular i de la missa en honor del sant patró.

Les festes majors més tradicionals i populars tenen la seva fita durant els mesos d'estiu, amb els dies més llargs i les nits més caloroses. **La diada de Santa Anna de la festa major d'Escaldes-Engordany**, el 26 de juliol, troba el moment àlgid en el ball de Santa Anna, que interpreta l'Esbart de Santa Anna, el més antic del país amb més de cinquanta anys d'història. Els moviments i els dibuixos dels balladors i el transcurs i les normes del ball mostren moltes similituds amb el contrapàs. És un moment de la celebració que congrega molts ciutadans i que fomenta un sentiment de pertinença.

La festa major de Sant Julià de Lòria se celebra el darrer cap de setmana de juliol i s'allarga uns dies més. És una de les festes majors més populars del país, on les danses prenen un protagonisme especial i esdevenen un moment central de la celebració. La passa és una cercavila de parelles de solters i solteres pels carrers del poble. Al davant de la cercavila se situen les parelles que s'han de casar durant l'any, que esdevenen els fadrins majors, i els segueixen les parelles començant pels més grans i acabant pels més petits. La passa finalitza el recorregut a la plaça Major, on el noi convida la noia a un vermut i la noia

el convida a dinar a casa seva. Després de la passa, a la mateixa plaça, una cobla interpreta la música del ball cerdà, els fadrins majors obren el ball i les noies conviden a ballar els nois amb una barretina. A la tarda, l'Esbart Lauredià representa la Marratxa, una dansa senyorial que simbolitza la gènesi del cosenyoriu andorrà i les parròquies.

També són significatives algunes celebracions vinculades a l'activitat ramadera que s'han conservat al llarg del temps. **La benedicció de les guardes comunes de Setúria** i de les pastures comunals té lloc cap a final de juny a la Massana. La celebració simbolitza el pas del bestiar cap a les pastures d'alçada i congrega els ramaders en un dia de festa reivindicativa de la importància econòmica i identitària d'aquesta activitat tradicional.

Les fires ramaderes eren llocs de trobada, de comerç i d'intercanvi que reunien tractants i pagesos i on es feien tot tipus de transaccions comercials. A Andorra s'han recuperat **la Fira del bestiar de Canillo**, el 16 d'octubre, i **la Fira concurs de bestiar d'Andorra la Vella**, el 27 d'octubre, dates en què el bestiar baixava de les pastures comunals. Les fires coneixen nous al·licients com ara els concursos, que volen ser una mena d'estímul per continuar mantenint viva l'activitat, ara amb una connotació festiva.

Totes les festes són expressions culturals i tenen múltiples dimensions. Cada festa té una forma, una funció i un significat que evoluciona al llarg del temps en consonància amb les necessitats i les possibilitats socials i individuals. Les velles i les noves expressions festives tenen la capacitat d'implicar i de cohesionar la ciutadania. Les celebracions comunitàries generen un sentiment d'identificació i de pertinença, i suposen un enriquiment de la identitat cultural.

Benedicció de les guardes comunes de Setúria. ANA. Arxiu d'Etnografia d'Andorra

Fira de bestiar de Canillo. ANA FGP_363. Autor: Guillem de Plandolit

Fira de bestiar d'Andorra. ANA FGP_359. Autor: Guillem de Plandolit

Actualment es continua treballant en la promoció de les festes d'interès cultural que han estat valorades o protegides, però també en la identificació, la documentació, la investigació, la preservació, la protecció, la promoció, la valoració, la transmissió i la revitalització d'altres expressions del patrimoni cultural immaterial.